

A VARIABLE XÉNERO NA PRÁCTICA LINGÜÍSTICA DOCENTE: ANÁLISE EMPÍRICA E CONTRASTE INTERPRETATIVO

María López-Sáñez

Real Academia Galega

maria.sandez@usc.gal

ORCID: 0000-0002-8335-1687

Alejandro Doval Casas

Universidade de Santiago de Compostela

alejandrodval.casas@usc.gal

ORCID: 0000-0001-6888-3661

Resumo: Este artigo analiza a influencia da variable xénero nas prácticas lingüísticas do profesorado galego a partir do contraste dos datos contidos e analizados no traballo *Lingua e xénero en Galicia: estado da cuestión* (López-Sáñez, Loredó e Vázquez-Grandío 2022) e nunha investigación empírica baseada en 241 enquisas administradas a docentes de matemáticas de ensino secundario. Os resultados permiten validar algunhas das hipóteses formuladas previamente, como a maior tendencia das mulleres á converxencia lingüística e á acomodación comunicativa, así como un posible cambio nas xeracións máis novas no que atinxe á identificación co galego. Ao tempo, desbotan ou matizan outras, confirman a relevancia de incorporar a perspectiva de xénero nas investigacións sociolingüísticas e subliñan a necesidade de continuar explorando a intersección entre lingua, identidade e xénero en contextos educativos.

Palabras chave: xénero, interseccionalidade, educación, linguas, sociolingüística, acomodación lingüística.

Title: The gender variable in teaching linguistic practice: empirical analysis and interpretive contrast.

Abstract: This article explores the impact of gender on the linguistic practices of Galician teachers through a comparative analysis. It draws on data from the study *Lingua e xénero en Galicia: estado da cuestión* (López-Sáñez, Loredó & Vázquez-Grandío 2022) and a new empirical study based on 241 surveys administered to

secondary school mathematics teachers. The findings validate several previously proposed hypotheses —such as the greater tendency among women toward linguistic convergence and communicative accommodation— as well as indications of shifting attitudes among younger generations regarding identification with the Galician language. At the same time, other hypotheses are either qualified or challenged. These results underscore the importance of integrating a gender perspective into sociolinguistic research and highlight the need for continued investigation into the intersections between language, identity, and gender within educational contexts.

Key words: gender, intersectionality, education, languages, sociolinguistics, linguistic accommodation.

1. Introducción

A relación entre lingua e xénero constitúe un campo de análise que ten adquirido unha relevancia crecente nas últimas décadas, tanto desde a sociolingüística coma desde os estudos de xénero. No contexto galego, onde a lingua e o xénero comparten unha historia de subalternidade e exclusión simbólica, a súa intersección resulta especialmente relevante para comprender as dinámicas culturais, educativas e identitarias contemporáneas.

No traballo *Lingua e xénero en Galicia: estado da cuestión* (López-Sández, Loredó e Vázquez-Grandío 2022), realizouse unha ampla revisión das fontes dispoñibles para formular unha serie de hipóteses sobre como a variable xénero está a influír nas prácticas, competencias e actitudes lingüísticas. Entre as conclusións destaca unha fenda de arredor de catro puntos porcentuais a favor dos homes no uso da lingua propia, a maior tendencia das mulleres á converxencia lingüística, unha autopercepción competencial máis crítica por parte destas e a relevancia do xénero na transmisión interxeracional. O traballo tivo como un dos seus obxectivos centrais integrar os estudos sociolingüísticos galegos nun marco interpretativo sustentado na noción de interseccionalidade (Crenshaw 1991; Hill Collins e Bilge 2016) e xa apuntaba a necesidade de levar a cabo máis investigacións de natureza empírica que permitisen afondar na

intersección entre lingua e xénero en Galicia (López-Sández, Loredo e Vázquez-Grandío 2022, p. 10).

Co obxectivo de validar algunhas das hipóteses derivadas das conclusións da investigación sociolingüística previa, presentamos neste traballo os resultados dunha investigación baseada en 241 enquisas a docentes de matemáticas de centros de ensino secundario de Galicia. A análise da variable xénero neste corpus permite contrastar e matizar as observacións formuladas no ensaio anterior, proporcionando unha visión máis precisa sobre o papel que desempeña esta categoría nas prácticas lingüísticas de modo global e especificamente no ámbito docente.

A elección do profesorado de matemáticas como universo para o estudo engade, ademais, unha capa de interese. É unha materia que se viu afectada profundamente pola regulamentación das políticas educativas, pasando de ser impartida en galego a explicitarse a obrigada vinculación á lingua castelá no ensino obrigatorio, nun cambio profundo e rápido no tempo, a partir da promulgación do *Decreto 79/2010, do 20 maio, para o plurilingüismo no ensino non obrigatorio* (DOG 97 do 25/V/2010), coñecido como *Decreto do Plurilingüismo*, que veu substituír o *Decreto 124/2007, do 28 de xuño, polo que se regula o uso e a promoción do galego no sistema educativo*. Esta circunstancia iniciou un proceso complexo no propio colectivo de docentes de matemáticas en Galicia no que se viron cominados a mudar a lingua na que viñan exercendo a docencia, o que propiciou procesos de resistencia, posicionamento explícito e toma de conciencia.

2. Marco teórico

A análise da intersección entre lingua e xénero parte, no contexto galego, dunha constatación reiterada: ambos os dous parámetros funcionan como marcadores sociais fortemente xerarquizados e cargados de valores axiolóxicos. Esta perspectiva permite analizar a lingua e o xénero como categorías que, lonxe de operar de forma illada, se interpretan e condicionan mutuamente na configuración das identidades, usos e valores sociais.

No caso galego, os estudos dispoñibles (Queizán 1977; Moure 2010; Hermida 2010; García Negro 2010; Castro Vázquez 2010; Suárez Fernández 2010) suxiren que a categoría xénero exerce unha influencia significativa en diversas dimensións sociolingüísticas, tales como a maior tendencia das mulleres á converxencia lingüística, adaptando a súa lingua á do interlocutor en situacións de contacto bilingüe (Trudgill 1972; Wertheim 2012). Este comportamento pode explicarse como unha estratexia de diplomacia comunicativa asociada aos roles de xénero tradicionais, pero tamén pola maior presión simbólica exercida sobre as mulleres para manter normas de cortesía e adecuación. Outro aspecto relevante é a distancia entre as competencias lingüísticas reais e as autopercebidas. Malia acadar mellores resultados nas avaliacións formais, as mulleres tenden a valorar máis modestamente as súas destrezas lingüísticas (Loredó e Silva 2020; López-Sández, Loredó e Vázquez-Grandío 2022, p. 15). Este fenómeno suxire unha autopercepción máis crítica das mulleres, que podería estar relacionada coa interiorización de discursos de subalternidade.

A literatura sinala, ademais, unha carga simbólica diferencial e complexa na representación do galego e do castelán: (a) o primeiro asóciase ao mundo rural, tradicional e doméstico, habitualmente relacionado simbolicamente coas mulleres; (b) o segundo, ao espazo urbano, á modernidade e á esfera pública, en nexo simbólico tradicional coa masculinidade (Suárez Fernández 2010); mais certas percepcións operan en sentido inverso, tales como o maior refinamento tradicionalmente atribuído e esixido ás mulleres e vencellado ao uso do castelán. Estes valores connotativos das linguas poderían influír nas eleccións lingüísticas non só como actos comunicativos, senón como expresións identitarias. Malia todo, a variable xénero foi tratada de maneira marxinal nos estudos sociolingüísticos galegos, maioritariamente minimizouse a súa relevancia como parámetro analítico e aínda son escasos os traballos que a sitúan no centro da análise (Mosquera Carregal 2010). Esta ausencia dificulta a identificación de patróns ou regularidades con suficiente base empírica, o que fai preciso desenvolver investigacións orientadas a validar, matizar ou cuestionar as conclusións previas. Este é precisamente o obxectivo do presente traballo.

3. Metodoloxía

Para cumprir co obxectivo xa sinalado, deseñouse unha enquisa destinada ao profesorado de matemáticas dos niveis de educación secundaria obrigatoria, bacharelato e formación profesional básica en Galicia. A elección deste colectivo responde ao interese por observar as prácticas lingüísticas nun campo de tanta relevancia para a transmisión da lingua como é o educativo e nunha materia afectada polo cambio na regulamentación lingüística educativa co Decreto 79/2010 (DOG 97 do 25/V/2010). A súa aprobación constituíu un punto de inflexión e a fonte dun debate intenso na comunidade educativa, porque supuxo un retroceso da presenza do galego no ensino. No caso concreto da materia de matemáticas, pasouse da obriga previa de impartila en galego tanto na primaria coma na ESO, á obriga de facelo en castelán. No bacharelato, pola contra, non se fixa na normativa a lingua de cada unha das materias, quedando a criterio dos centros a decisión sobre os idiomas nos que impartilas. O cambio neste nivel supuxo mudar a garantía dun mínimo da metade da docencia en galego pola dunha mesma porcentaxe en galego e castelán.

O instrumento empregado para a obtención dos datos foi un cuestionario de 26 ítems centrado nas percepcións do profesorado de matemáticas sobre a situación sociolingüística nos centros e nas aulas, así como as súas opinións acerca de como debería ser a regulación legal dos usos lingüísticos. A ferramenta de recollida de datos foi revisada e validada por varios expertos (Xaquín Loredó, Henrique Monteagudo e Bieito Silva). Tras unha pilotaxe inicial a cargo de dous informantes coñecidos para introducir posibles melloras, a enquisa foi difundida por dúas vías complementarias. Inicialmente, empregouse o procedemento “bóla de neve”, enviando o enlace ao cuestionario persoas coñecidas con contacto con docentes de secundaria, pedindo que á súa vez o compartisen. Deste xeito, foi posible superar en poucos días unha centena de respostas. Unha semana despois, xa esgotada esta vía, decidimos enviar aos correos electrónicos dos centros de secundaria¹ unha petición de difusión aos seus

1 Consultados no seguinte enderezo web o 25/III/2025: <https://www.edu.xunta.gal/centro-seducativos/BuscaCentros.do>

departamentos de matemáticas. Tras isto, o número de respostas creceu ata as 241 definitivas, das cales 161 corresponden a mulleres, 74 a homes, unha a unha persoa non binaria e cinco a persoas que preferiron non manifestar o seu xénero. O emprego do segundo método sen dúbida contribuíu a compensar o nesgo potencial do procedemento de bóla de neve, que pode inevitablemente implicar a maior participación de profesorado cun determinado posicionamento afín aos informantes iniciais que á súa vez difunden o cuestionario. Tamén é un factor compensador dese posible nesgo a mostra lograda, que atinxe —no que respecta aos docentes de centros públicos— un 17,28 % do total dos docentes de matemáticas na educación secundaria no sistema educativo galego.

No tocante á idade do profesorado da mostra, a media sitúase arredor dos 48 anos (DT = 9,82 anos), variando as datas de nacemento entre 1957 e 1999. Boa parte da mostra presenta unha ampla traxectoria profesional: un 27,2 % conta con entre 21 e 30 anos de experiencia. Porén, tamén se observa que o 37,8 % de docentes levan menos de dez anos en exercicio, polo que comezaron a traballar tras a aprobación do Decreto 79/2010. Por xénero, percíbese unha maior concentración do profesorado masculino nos tramos de maior antigüidade, cun 23 % dos homes superando os 30 anos de experiencia, fronte a un escaso 14,9 % de mulleres.

Das 241 respostas totais ao cuestionario, 226 (un 93,78 %) corresponden a profesorado que di traballar en centros públicos de Galicia e tan só quince (un 6,22 %) corresponden a profesorado de centros privados (salvo un caso, todos concertados). Consideramos que o baixo número de respostas de docentes do ensino privado non nos permite sacar neste estudo ningunha conclusión sobre posibles diferenzas en función da titularidade do centro. Pola contra, sabemos que as 226 respostas correspondentes a persoal de centros públicos representan aproximadamente un 17,28 % do número total de docentes que traballan actualmente en Galicia nestes centros, o que constitúe unha mostra importante.

O número de docentes dos centros públicos foinos facilitado polo servizo de Persoal de Secundaria da Consellería de Educación, Ciencia, Universidades e Formación Profesional, así como a súa distribución por xénero: 901 profesoras e 494 profesores, é dicir, un

64,59 % de profesoras de matemáticas fronte a un 35,41 % de profesores. Se comparamos esta distribución por xénero coa dos xéneros cos que se identifican as docentes de matemáticas de centros públicos que responden á nosa enquisa, podemos ver que as porcentaxes de homes e mulleres da mostra son similares aos da poboación, o que é sen dúbida un bo sinal de cara á validez externa da mesma: 68,18 % de mulleres e 31,82 % de homes.

O obxectivo central desta fase da investigación era, pois, comprobar ata que punto as observacións interpretativas formuladas con anterioridade atopan confirmación nos datos recollidos nunha mostra profesional concreta, o que permite valorar a súa consistencia empírica. Ao tempo, esta aproximación contribúe a visibilizar a pertinencia da análise de xénero no campo da sociolingüística aplicada ao ensino, un ámbito onde as relacións entre lingua, poder e identidade poden facerse especialmente visibles.

4. Resultados

Un dos primeiros resultados relevantes que pode extraerse da enquisa ten que ver coa lingua empregada fóra do centro. Percíbese unha fenda que ratifica o observado en estudos sociolingüísticos previos segundo a cal hai unha maior tendencia ao uso monolingüe do galego en homes (39,2 % fronte a 34,8 % de mulleres, +/- 4,4 %), e inversamente unha maior porcentaxe de mulleres monolingües en castelán (20,5 % fronte a 17,6 % de homes, +/- 2,9 %). Esta diferenza non implica unha fenda lingüística radical, pero está en consonancia coas observacións de estudos sociolingüísticos previos, nos que esta diferenza no uso amosa unha notable consistencia e persistencia no tempo (Figura 1).

Resulta especialmente relevante contrastar estes datos de uso lingüístico fóra da aula cos manifestados para a práctica docente (Figura 2).

Figura 1. Lingua que fala o profesorado de matemáticas de Galicia fóra do centro educativo segundo xénero.

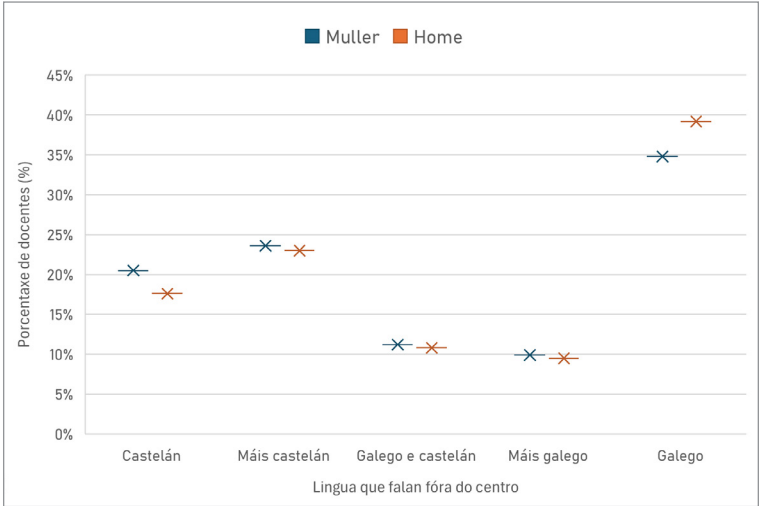
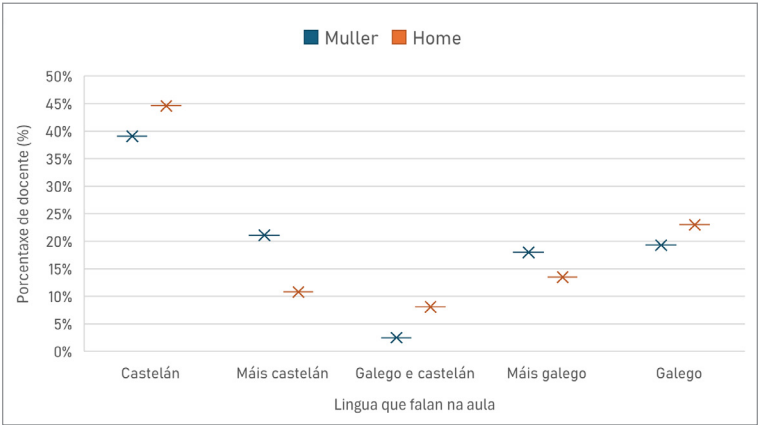

Figura 2. Lingua que fala o profesorado de matemáticas na aula dos centros educativos en Galicia segundo xénero.

O notable incremento do uso do castelán no exercicio profesional do ensino das matemáticas, tanto en homes coma en mulleres, responde sen dúbida á regulamentación lingüística que a partir do Decreto 79/2010 fixa o castelán como lingua de ensino desta materia na ESO. Isto reflíctese en que, entre as mulleres, as que din impartir a materia exclusivamente en castelán practicamente duplican as monolingües en castelán na súa vida diaria, pasando de 20,5 % a 39,1 %. O efecto é aínda máis marcado nos homes, que pasan dun 17,6 % a un 44,6 %. Isto cuestiona a presunción dunha maior resistencia ás normas por parte dos homes. Con todo, cómpre considerar o elevado número de mulleres (21,1 %) que optan pola resposta non categórica “máis castelán ca galego”, que pode responder á mesma intención de enmarcarse dentro do establecido no marco legal desde posicionamentos menos categóricos ou marcados pola diplomacia ou converxencia lingüística. Se unimos nunha mesma categoría as persoas que manifestan “sempre ou case sempre castelán” ou “máis castelán” atopamos que o 60,2 % das mulleres e o 55,4 % dos homes se decantan polo castelán. Por outra banda, un 41,6 % das mulleres participantes na enquisa afirma empregar ambas as linguas (galego e castelán) na docencia, fronte a un 32,4 % no caso dos homes. Esta diferenza, aínda que non extrema, é suficientemente importante como para confirmar a hipótese sobre a maior tendencia das mulleres á converxencia ou acomodación lingüística.

Este comportamento pode interpretarse como expresión dunha dispoñibilidade máis acusada por parte das mulleres para adaptarse á lingua do interlocutor ou ao contexto, xa sexa por consideracións pedagóxicas, sociais ou identitarias. A dimensión fática e apelativa da linguaxe, á que diversos estudos (West e Zimmerman 1987; Tannen 1996) atribúen unha maior presenza nas prácticas femininas —malia que sexa un tema aínda obxecto de debate— semella atopar aquí unha plasmación concreta na aula: as docentes parecen priorizar o vínculo comunicativo e a accesibilidade sobre a uniformidade idiomática.

Non cabe dúbida, en todo caso, da influencia da regulamentación lingüística, que sen chegar a un seguimento cego e completo da norma por parte do profesorado de matemáticas, determina que unha porcentaxe importante de mulleres e homes galegofalantes

empreguen o castelán como lingua única ou dominante das súas prácticas docentes. Estas dinámicas vense reflectidas nos seguintes diagramas de fluxo, que recollen os cambios lingüísticos entre as prácticas persoais e os contextos educativos segundo o xénero (Figura 3, Figura 4).

Á súa vez, podemos observar como existe unha gradación entre os usos lingüísticos no ámbito persoal, no contexto educativo máis informal e nos ámbitos máis académicos e formais, reflectidos nos seguintes diagramas de fluxo (Figura 5, Figura 6).

Ao analizar os fluxos lingüísticos entre o espazo privado e o profesional, as mulleres amosan unha maior diversidade de transicións entre galego e castelán ao pasar dos usos fóra do centro aos usos dentro da aula, mentres que entre os homes predomina unha maior coherencia entre ambos os espazos. Este tipo de adaptación pode estar motivado por razóns pragmáticas, pero tamén pode entenderse como consecuencia da presión social adicional que pesa sobre as mulleres (Figura 5, Figura 6).

Figura 3. Fluxo de usos lingüísticos fóra da aula – na aula nas mulleres.

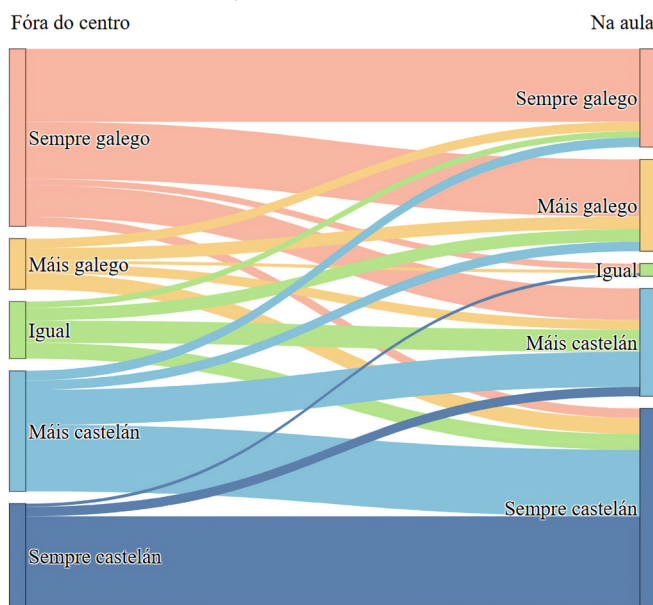

Figura 4. Fluxo de usos lingüísticos fóra da aula – na aula nos homes.

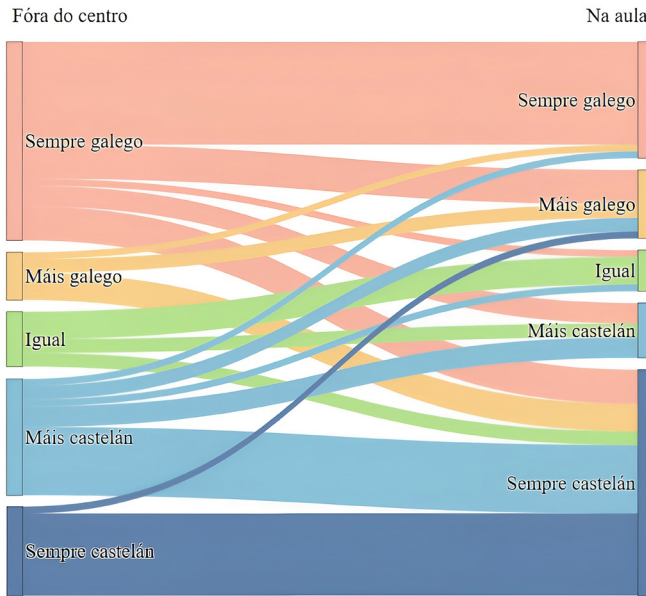

Figura 5. Fluxo de usos lingüísticos fóra da aula – no centro (fóra da aula) – na aula nas mulleres.

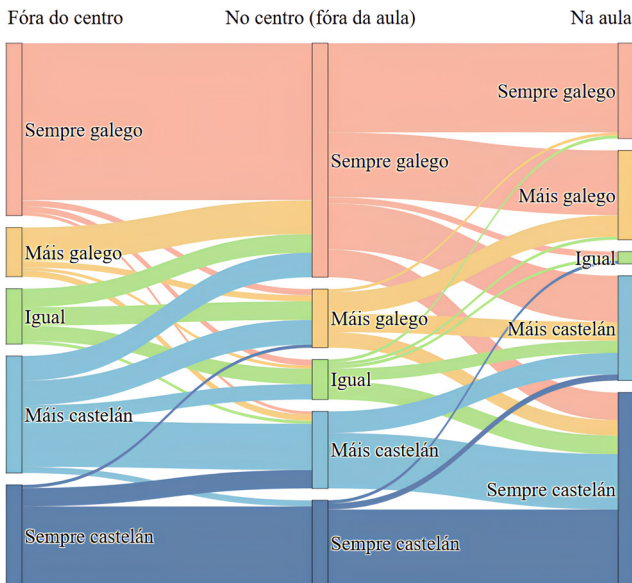
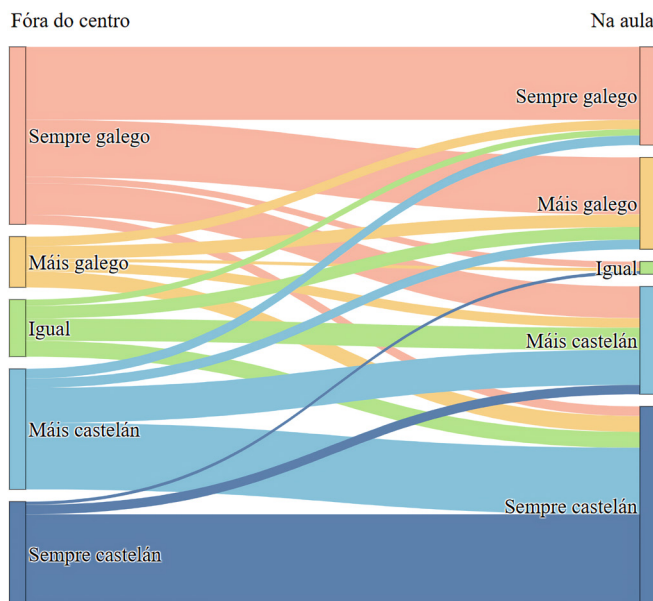

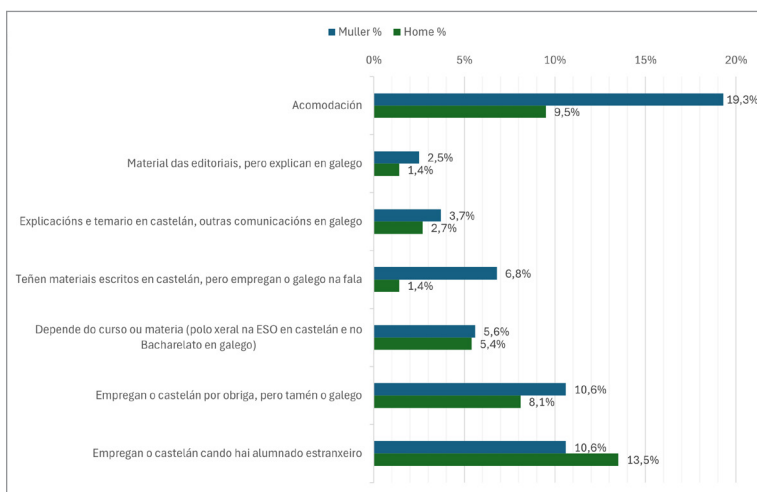
Figura 6. Fluxo de usos lingüísticos fóra da aula – no centro (fóra da aula) – na aula nos homes.

Neste sentido, resulta relevante analizar as diferenzas nas motivacións que se dan entre profesoras e profesores para o cambio lingüístico (Figura 7).

Partindo do feito de que os homes cambian menos de lingua, resulta relevante apreciar a notable diferenza no cambio lingüístico determinado pola lingua do interlocutor, razón que se dá co dobre de frecuencia nas mulleres (Acomodación lingüística - muller: 19,3 %) que nos homes (Acomodación lingüística - home: 9,5 %). Este conxunto de datos confirma, en boa medida, as interpretacións teóricas segundo as cales a identidade de xénero inflúe non só nas escollas lingüísticas explícitas, senón tamén nos patróns implícitos de comportamento lingüístico, especialmente en contextos de contacto e cooficialidade como o do galego.

Figura 7. Motivacións para cambiar de lingua segundo xénero.

Unha das achegas máis suxestivas da análise é a que afecta á distribución dos usos lingüísticos por franxas de idade. En primeiro lugar, reparamos nos datos de usos lingüísticos fóra dos centros educativos. Contra o que se podería esperar se se mantivese o patrón tradicional, os datos amosan que as docentes máis novas son as únicas que superan en porcentaxe de monolingües en galego os seus homólogos varóns na mesma franxa de idade. Porén, cómpre manter a cautela, pois sumando as porcentaxes correspondentes a “sempre ou case sempre galego” e “máis galego”, a diferenza a favor dos homes (+/- 13 %) supera a observable nas xeracións previas. No paso ao interior das aulas, esta última diferenza acórtase, especialmente polas diferentes diminucións nas porcentaxes de homes e mulleres monolingües en galego nesta franxa de idade: no caso dos homes, a porcentaxe baixa dun 15,4 % a un 7,7 %, reducíndose á metade; nas mulleres, pola contra a baixada é máis sostida, dun 31,8 % fóra dos centros a un 22,7 % nas aulas.

A mostra na franxa de idade do profesorado máis novo é pequena —once mulleres e trece homes—, pero o dato resulta revelador como indicio dunha posible inflexión nas tendencias, especialmente tendo en conta que isto non significa que non sexa representativa, dado o reducido número total de docentes nados a

partir de 1990 en relación ás xeracións previas debido á diferenza nas oportunidades de acceso. (Figura 8, Figura 9)

Figura 8. Lingua que falan fóra do centro por idade e xénero.

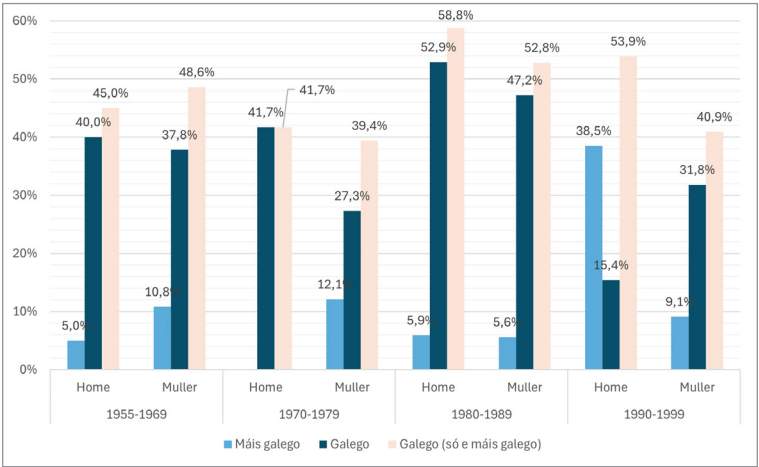
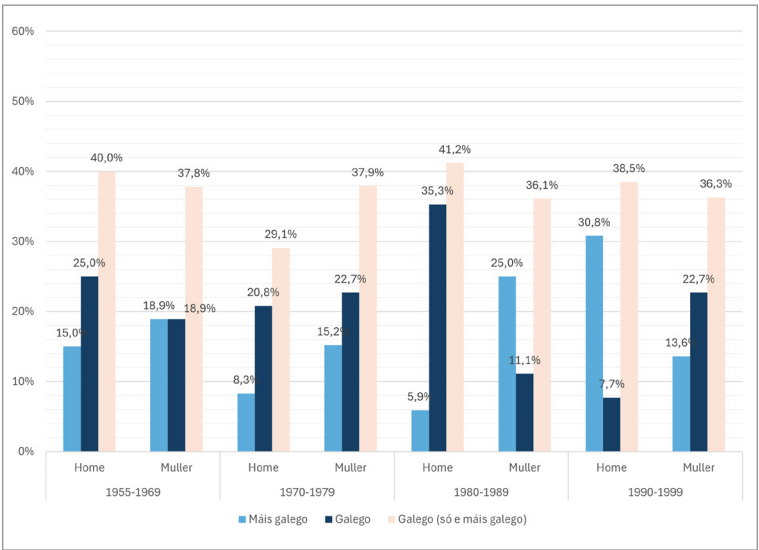

Figura 9. Lingua que falan na aula por idade e xénero.

Estas observacións relativas ao grupo de menor idade poderían poñer en cuestión a maior castelanización das mulleres como efecto da súa maior exposición á educación formal e ao ámbito urbano. Os datos da enquisa suxiren, en cambio, que nas novas xeracións docentes esta tendencia pode estar reverténdose, o que podería indicar un cambio nas dinámicas identitarias asociadas ao xénero e á lingua. O que antes operaba como un mecanismo de adaptación ao sistema (escollo do castelán como lingua de prestixio ou ascenso social) podería estar sendo substituído por novas formas de identificación co galego, especialmente entre as mulleres que acceden á docencia. Este fenómeno, se se consolida, podería ter consecuencias significativas para os procesos de transmisión e normalización do galego, tendo en conta o peso demográfico e simbólico das mulleres no ensino, especialmente nas etapas obrigatorias.

Outro resultado de interese atinxe á autoconfianza, regulación e elección lingüística. Ao preguntar aos e ás docentes cal sería a lingua escollida se a decisión dependese exclusivamente delas, sen condicionantes externos, a maioría absoluta en ambos os grupos —máis do 70 %— decántase polo galego. Non se observan diferenzas significativas entre homes e mulleres nesta resposta, o que indica unha homoxeneidade ideolóxica nas preferencias declaradas.

Esta disociación entre desexo e comportamento pode interpretarse, no caso das docentes mulleres, como consecuencia dunha percepción máis complexa da aula como espazo de xestión da diversidade e non simplemente como lugar de aplicación normativa. A súa maior dispoñibilidade para acomodarse á lingua do alumnado, xa sinalada no punto anterior, suxire que a escollo do galego como lingua ideal non implica necesariamente o seu uso sistemático, senón que convive cunha praxe profesional na que a lingua flutúa en función de múltiples parámetros.

En relación coas opinións sobre a regulación lingüística que preferirían, os datos dispoñibles mostran en xeral grande acordo entre ambos os xéneros na meirande parte dos ítems. Ante a cuestión de que factores deberían determinar a lingua a empregar nas aulas, a maioría móstrase favorable a que dependa da lingua propia do territorio, e contraria a que o faga das preferencias das familias e do alumnado. En último lugar, nin entre os homes nin entre as

mulleres hai consenso sobre se debería depender das preferencias do profesorado ou da lingua predominante no contexto. Tampouco hai diferenzas significativas nas opinións sobre o camiño a seguir para acadar a competencia do alumnado en ambas as linguas. A maioría de docentes concordan na necesidade de centrar a regulación lingüística na promoción do galego, cunha presenza mínima garantida, superior á esixida para o castelán. Porén, as mulleres parecen lixeiramente máis favorables a que se garanta unha presenza equitativa de ambas as linguas.

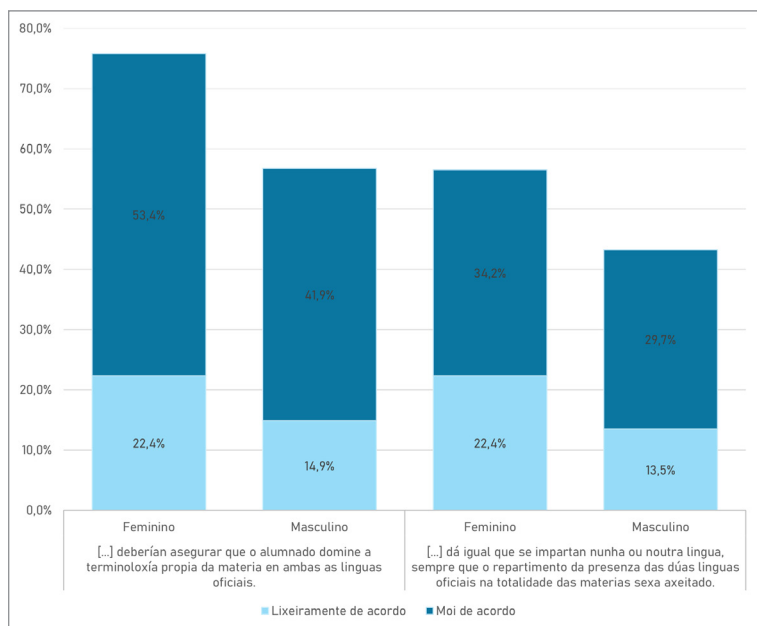
Si existen algunhas diferenzas significativas por xénero en dúas cuestións relativas aos usos lingüísticos nas materias científicas. En xeral, o profesorado de ambos os xéneros inclínase en maior número por impartir estas materias en galego, ao tempo que se opón a que deba facerse en castelán, e aínda máis a que se faga en inglés. As diferenzas entre homes e mulleres son significativas en dous ítems, coas profesoras máis a favor que os profesores en ambos os casos: “as materias científicas [...] deberían asegurar que o alumnado domine a terminoloxía propia en ambas as linguas oficiais” ($t = 3,177$; $p = 0,002$; $d = 0,45$) e “dá igual que se impartan nunha ou noutra lingua, sempre que o repartimento da presenza das dúas linguas na totalidade de materias sexa o axeitado” ($t = 2,206$; $p = 0,002$; $d = 0,31$; Figura 10).

Non obstante, a forma de enunciar as preferencias na sección de comentarios suxire que, cando se introducen matices ou reflexións sobre a normativa, son maioritariamente mulleres as que o fan, o que podería interpretarse como un maior grao de implicación discursiva na reflexión sobre a lingua e as políticas lingüísticas.

Na táboa recóllense aqueles ítems nos que se dá unha maior distancia nas respostas entre homes e mulleres, mais cómpre ter en conta que estas diferenzas se dan nun marco xeral no que a maioría dos informantes, tanto homes coma mulleres, están de acordo en priorizar o galego.

A distribución do profesorado por niveis educativos permite explorar a posibilidade da existencia dun “teito de cristal” profesional, é dicir, a idea de que as mulleres, mesmo sendo maioría na docencia, tenden a ocupar espazos de menor responsabilidade. Porén, os datos da enquisa non confirman esa hipótese. As porcentaxes

Figura 10. Opinións do profesorado de matemáticas sobre a impartición das materias científicas segundo o xénero. Presentación dos ítems onde se obtiveron diferenzas significativas.

de homes e mulleres que imparten docencia no bacharelato son practicamente idénticas: 64,86 % no caso dos homes e 66,46 % no caso das mulleres. Tampouco se observan grandes diferenzas na FP básica ou na ESO, onde a presenza feminina é igualmente maioritaria, pero en proporcións coherentes coa composición xeral do profesorado. Si se aprecia unha lixeira sobrerrepresentación masculina entre o reducido número de docentes que imparten exclusivamente no bacharelato (8,11 % dos homes fronte ao 3,73 % das mulleres), mais a mostra nese subgrupo é tan pequena (doce persoas en total) que calquera conclusión sería arriscada. En calquera caso, o conxunto dos datos non permite afirmar que existan barreiras estruturais por razón de xénero no acceso aos niveis superiores da docencia neste colectivo concreto.

A percepción do conflito lingüístico —entendido como desacordo, tensión ou observación dunha transgresión das normas de uso vixentes no centro— foi tamén recollida na enquisa. Un 26,1 %

das mulleres e un 28,4 % dos homes afirman ter coñecemento dalgunha situación deste tipo. A diferenza non é significativa e non parece responder a ningún patrón de fondo. Ademais, nas respostas abertas non se recollen alusións específicas á relación entre o xénero da persoa que transgrede a norma e a intensidade ou natureza da reacción por parte do alumnado ou do claustro. Este dato matiza a hipótese, formulada na literatura previa (Labov 1966), de que as mulleres poderían ser máis penalizadas cando se afastan da norma esperada — neste caso, o uso do castelán — e consecuentemente tenderían en maior medida a adoptar as formas normativas da lingua ou, en contextos plurilingües, a lingua con maior apoio social. Na presentación do volume *Lingua e Xénero. VI Xornadas sobre lingua e usos* (Mosquera Carregal 2010), Goretti Sanmartín lembraba os versos de Pondal nos que apela ás “miniñas de Cruña” para conminalas a falar galego e o traballo de García Negro (2010) preguntábase polos mecanismos que poderían servir para que as mulleres de clase media se expresasen en galego. Figuras como María Xosé Queizán (1977) ou Pilar García Negro (2010) referíronse á “dobre represión” sufrida polas mulleres galegofalantes. Mais neste estudo, polo menos no plano declarado, non se detectan indicios dunha maior vixilancia ou xuízo diferencial sobre as prácticas lingüísticas femininas no contexto docente.

5. Discusións

Os datos recollidos permiten retomar e reconsiderar, desde unha nova perspectiva, algunhas das hipóteses formuladas no traballo teórico previo arredor da influencia da variable xénero nos usos lingüísticos en Galicia. A posibilidade de contar cun corpus empírico específico, dirixido ao estudo desta dimensión e aplicado a un colectivo profesional concreto, introduce matices reveladores que contribúen a consolidar, reformular ou mesmo relativizar aquelas interpretacións.

Un dos puntos máis claramente confirmados é a maior tendencia das mulleres á converxencia lingüística, xa que non só declaran empregar ambas as linguas na aula nunha porcentaxe notablemente superior aos homes, senón que tamén presentan maior

diversidade de perfís lingüísticos atendendo aos cambios entre os espazos persoal e profesional. Este comportamento, lonxe de ser anecdótico, apunta a unha disposición máis marcada á adaptación comunicativa, que pode entenderse tanto como resultado dunha interiorización de expectativas sociais vinculadas ao xénero, coma tamén como expresión dunha concepción máis relacional da aula, na que a eficacia comunicativa e os elementos pragmáticos priman sobre a coherencia normativa.

Así mesmo, resulta significativo observar que esa maior flexibilidade práctica das mulleres non supón unha menor identificación simbólica co galego. De feito, cando se lles pregunta pola lingua que empregarían se a decisión dependese exclusivamente delas, as porcentaxes de escolla do galego son practicamente idénticas entre homes e mulleres. Esta coincidencia nas preferencias declaradas, fronte á diferenza nas prácticas reais, introduce unha clave de lectura relevante: a maior acomodación por parte das docentes non debe interpretarse como falta de compromiso co idioma, senón como mostra dunha mediación que as leva a incorporar criterios de oportunidade, accesibilidade e adecuación social no exercicio da súa praxe lingüística. Desde esta perspectiva, poderíase dicir que a converxencia non funciona tanto como renuncia, senón como estratexia.

En contraste, outras hipóteses non atopan confirmación empírica. É o caso da suposta penalización diferencial polo uso do castelán, que segundo algúns estudos e testemuños recollidos no traballo teórico, podería recaer con máis forza sobre as mulleres. A enquisa, porén, non recolle indicios dunha maior presión ou xuízo sobre elas neste sentido, e as diferenzas entre homes e mulleres na percepción de conflitos relacionados coa lingua son practicamente inexistentes. Isto pode deberse, en parte, ao feito de que o profesorado de matemáticas non constitúe un ámbito especialmente mediatizado polo debate lingüístico, mais tamén podería indicar unha evolución nas actitudes sociais que desfai, polo menos no espazo docente, certos estereotipos de vixilancia diferencial. Cómpre, en todo caso, ter en conta que non se lles preguntaba por conflitos nos que eles ou elas estivesen involucrados, senón por conflitos dos que tivesen coñecemento.

No que atinxe á distribución por niveis educativos, os datos tampouco apoian a existencia dun “teito de cristal” lingüístico ou profesional. A presenza feminina nos niveis superiores da docencia é equivalente á masculina, e a lixeira sobrerrepresentación de homes no grupo que imparte docencia exclusivamente no bacharelato non é suficiente, pola súa escasa dimensión, para sustentar unha interpretación estrutural. Este resultado, aínda que non era central na hipótese inicial, serve para matizar a idea dunha posible desigualdade vertical por razón de xénero nas prácticas docentes, cando menos no eido do ensino das matemáticas en Galicia.

A conxunción de todos estes factores convida a interpretar os usos lingüísticos do profesorado non como decisións illadas ou mecánicas, senón como expresión dunha negociación constante entre identidade, contexto e responsabilidade profesional. As mulleres, segundo se desprende desta análise, participan desa negociación cunha intensidade particular, marcada tanto por unha maior dispoñibilidade para a adaptación coma por unha relación simbólica co galego tan sólida como a dos homes, malia traducirse con maior frecuencia en prácticas aparentemente híbridas. O xénero, así entendido, non actúa como variable externa que determine de maneira unívoca os usos lingüísticos, senón como categoría que modula o xeito en que se xestionan as tensións entre norma, afecto, autoridade e comunicación.

6. Conclusións

A combinación dunha análise teórica previa cunha investigación empírica centrada no profesorado de matemáticas en Galicia permitiu contrastar con maior precisión o papel que desempeña a variable xénero nas prácticas lingüísticas docentes. Os resultados obtidos confirman, en boa medida, a maior tendencia das mulleres á converxencia lingüística e á acomodación nas súas prácticas docentes. Esta disposición non supón, porén, unha menor identificación co galego como lingua propia nin como lingua de prestixio, senón que parece formar parte dunha estratexia de xestión comunicativa e afectiva na aula. A escolla do galego como lingua ideal é compartida maioritariamente por homes e mulleres, o que reforza a idea de que

a flexibilidade non é renuncia, senón posiblemente o xeito no que estes docentes compatibilizan un marco normativo que establece o castelán como lingua de ensino cun compromiso maioritario coa lingua galega.

A análise conxunta da lingua e o xénero, en diálogo coa interseccionalidade, permite comprender que as prácticas docentes non responden a eleccións illadas, senón a posicións sociais cruzadas por factores de poder, identidade e regulación institucional. O caso do profesorado de matemáticas amosa que as dinámicas lingüísticas se producen precisamente nesas interseccións, onde o normativo e o afectivo se negocian de maneira constante.

No contexto actual de retroceso nos niveis de uso do galego, especialmente entre as xeracións máis novas, a preferencia expresada pola maioría do profesorado de matemáticas polo galego como lingua na que lle gustaría impartir docencia, así como a constatación do peso da regulamentación lingüística á hora de impedi-lo, poñen de relevo a necesidade de revisar o modo en que se empregan as linguas no ensino e de repensar a súa regulación. No actual contexto sociolingüístico de Galicia non debería desaproveitarse o potencial dun corpo de profesionais competentes e dispostos a utilizar a lingua propia no ensino dunha materia de alto prestixio social como son as matemáticas. Consideramos, de feito, que esta é probablemente a conclusión principal do estudo, que transcende a análise estrita do parámetro de xénero.

Cómpre continuar con análises que incorporen tamén a variable de clase social, a localización dos centros e o tipo de materia, para entender mellor as relacións entre xénero, ideoloxía e prácticas lingüísticas. A comparación con outros ámbitos docentes permitiría avaliar se os patróns observados no ensino das matemáticas se repiten ou diverxen noutros contextos curriculares. Con todo, o que esta investigación pon de manifesto con claridade é a necesidade de seguir incorporando a perspectiva de xénero como categoría analítica nas investigacións sociolingüísticas. Non só para detectar diferenzas cuantificables, senón para comprender mellor os procesos simbólicos e afectivos que condicionan as prácticas lingüísticas en contextos de contacto. O feito de que moitas das diferenzas detectadas sexan sutís ou se manifesten máis na variabilidade ca na escolla

explícita revela precisamente a complexidade da interacción entre lingua e xénero, e confirma a utilidade dunha análise que vaia máis alá dos binarismos clásicos.

O presente estudo abre, así, unha vía de investigación que pode e debe ser continuada noutras disciplinas e con ferramentas metodolóxicas cada vez máis refinadas. A intersección entre xénero, lingua e profesión constitúe un espazo fértil para explorar as formas en que o poder, a identidade e a comunicación se entrecruzan, configurando paisaxes sociolingüísticas nas que o persoal é, tamén, político.

Referencias bibliográficas

- Castro Vázquez, Olga (2010). Galego+non sexista: como e por que avanzarmos cara a unha outra representación de xénero na lingua. En: Xesús M. Mosquera Carregal, ed. *Lingua e xénero: VI Xornadas sobre lingua e usos*. A Coruña: Universidade da Coruña, 33-62.
- Crenshaw, Kimberle (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*. 43(6), 1241-1299. DOI: 10.2307/1229039
- García Negro, M.ª Pilar (2010). Dúas subordinacións en paralelo: mulleres e lingua galega. En: Xesús M. Mosquera Carregal, ed. *Lingua e xénero: VI Xornadas sobre lingua e usos*. A Coruña: Universidade da Coruña, 79-88.
- Hermida Gulías, Carme (2010). Lingua e sexismo en dicionarios de galego. En: Xesús M. Mosquera Carregal, ed. *Lingua e xénero: VI Xornadas sobre lingua e usos*. A Coruña: Universidade da Coruña, 89-114.
- Hill Collins, Patricia e Bilge, Sirma (2016). *Intersectionality*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Labov, William (1966). *Principios del cambio lingüístico*. Madrid: Gredos.
- López-Sández, María; Loredó, Xaquín; e Vázquez-Grandío, Gabino S. (2022). *Lingua e xénero en Galicia: estado da cuestión*. A Coruña: Real Academia Galega. DOI: 10.32766/rag.414

- Loredó, Xaquín e Silva Valdivia, Bieito (2020). *Avaliación da competencia bilingüe nos idiomas galego e castelán do alumnado de 4º da ESO*. A Coruña: Real Academia Galega. DOI: 10.32766/rag.372
- Mosquera Carregal, Xesús M. (2010). *Lingua e xénero. VI Xornadas sobre lingua e usos*. A Coruña: Universidade da Coruña. http://www.udc.es/export/sites/udc/snl/_galeria_down/documentospdf/Libro_Lingua_e_Xenero.pdf
- Moure, Teresa (2010). Falarmos galego as mulleres, por que non? En: Xesús M. Mosquera Carregal, ed. *Lingua e xénero: VI Xornadas sobre lingua e usos*. A Coruña: Universidade da Coruña, 147-169. Dispoñible en <http://hdl.handle.net/2183/8868>
- Queizán, María Xosé (1977). *A muller en Galicia: a muller na sociedade galega, a lingua galega e a muller (análise estrutural de dous métodos represivos)*. Sada: Edicións do Castro.
- Sanmartín Rei, Goretti (2010). Presentación. En: Xesús M. Mosquera Carregal, ed. *Lingua e xénero: VI Xornadas sobre lingua e usos*. A Coruña: Universidade da Coruña, 15-18.
- Suárez Fernández, Isabel (2010). Presentación de datos sociolingüísticos desde a perspectiva de xénero. En: Xesús M. Mosquera Carregal, ed. *Lingua e xénero: VI Xornadas sobre lingua e usos*. A Coruña: Universidade da Coruña, 19-32.
- Tannen, Deborah (1996). *Gender and discourse*. Nova York: Oxford University Press.
- Trudgill, Peter (1972). Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich. *Language in Society*. 1 (2), 179-195. DOI: 10.1017/S004740450000488
- Wertheim, Suzanne (2012). Gender, nationalism, and the attempted reconfiguration of sociolinguistic norms. *Gender and Language*. 6 (2), 261-289. DOI: 10.1558/genl.v6i2.261
- West, Candance e Zimmerman, Don H. (1987). Doing Gender. *Gender and Society*. 1(2), 125-151. <http://www.jstor.org/stable/189945>